

Fulfulde Literacy Promotion Project (FLPP)
Ngam koo moye Pullo haani jannga!

Tinndinoore Kuude Ekkitinki

Laawol Janngugo
Ekkitaaki jannde e binndi e Fulfulde

Fulfulde Literacy Promotion Project (FLPP)

Ngam koo moye Pullo haani jannga!

FULFULDE—Annditinol

Dereeji di'i dum ngam walluki Fulbe waawuɓe jannde ɓe annda no ɓe kuutirta deftoy didoy ko'oy: Laawol Janngugo; Ekkitaaki jannde e binndi e Fulfulde, ngam ɓe ekkitina banndiraabe maabbe jannde e binndi nder Fulfulde.

Goddо mo innde Robin Rempel (kuwoowo e SIL) wadii ciri ekkitinol bi'eteedum e Nasaaraare "Multi-Strategy Economy Model" (M-SEM); kanko maa daga kuugal Mary Stringer o nokki ko o huwri. Min nokkii duddum daga kuugal Robin Rempel on. E min ngettamo boddum ngam o hollii no dum ekkitinirta jannde koo to kaaya kuugal ngal diuudaa.

Min ngettii Tina O'Kelly kadin, mo SIL kanko maa ngam o yobanimin bukata amin, winndi no haani ndefton ekkitaaki koy kuutirtee. Koo nde naa' kanko winndi di'i do'o, ammaa min higoobe kuugal, ngam min nokkii duddum daga tinndinoore maako arandeere.

Min ngettii Yusuf Habu Na'aango kanko maa. Di'i dereeji haa e ndefton Laawol Janngugo fu, naaki kuugal maako da min mbaawaayi wiindukidi. Kanko o Pullo kadimaa o baawdo ekkitinki. Habaruji burdi dudki nder ndefton ekkitaaki, kanko wiindidii. Donmaa o waddii caawariiji bodsi dow tinndinoore nden.

ENGLISH—Description

This guide is prepared to instruct literate Fulani on how to use the two-volume Fulfulde primer set Laawol Janngugo; Ekkitaaki jannde e binndi e Fulfulde to teach their fellow Fulani to read and write in Fulfulde.

The teaching method described in this book is a modification of the Multi-Strategy Economy Model (M-SEM) developed by Robin Rempel of SIL who drew heavily upon the ideas set forth by Mary Stringer in her original Multi-Strategy Model.

Many thanks to Robin Rempel for her wonderful ideas that make literacy do-able for those with few literacy resources.

Special thanks to Tina O'Kelley, also of SIL, who graciously and beautifully fulfilled our request and wrote down her vision of how the primers should be used. Although she did not write this edition with us, we have recognized her as co-author since we have drawn heavily on her first draft outline and descriptions for this guide.

This guide, and indeed the primers themselves, would not exist in Fulfulde were it not for the willing labor of Yusuf Habu Na'aango. As a mother-tongue speaker of Fulfulde and a gifted natural teacher, he wrote many of the primer stories, gave invaluable suggestions regarding content, method and how to explain it in Fulfulde. *Min ngettimo ko diuudi!*

Raa ko haani ekkititoodo maada waawa waduki to on kennyi fuu ekkitini gondi nder defte Laawol Janngugo:

1. E mo waawi omtuki dereeji deftere boddum. O fudda daga nano o fa'a nyaamo.
2. E mo waawi feerotirki e jannguki e winnduki koo ngole balewol (mawngol e pamarol) nder Fulfulde.
3. E mo waawi huutinirki baleeri mawdi no haani – e fuddoode inde e bigeeje e fuddoode koo ngole tarol haala tan.
4. E mo waawi jannguki woliinde nde o meedaayi jannguki. O tokka cennde-cennde koo balewol-balewol naa o hefti woliinde nden.
5. E mo waawi winnduki binndi e ndi forti. Donmaa baleeri din e juuti koo e rammi no haani.
6. E mo waawi huutinirki e ko'oy tobboy jannde .,""; !? no haani – koo nder jannde koo mbinndi. Donmaa o hokka njayri no haani hakkunde boliide.
7. O hefta jannde maako haani warta bo metu maako. E mo waawi digginki jannguki habaru -- dum warta dum saddantaamo to e mo jannga bono no o metay.
8. O hefta haani o numa dow koo dume dum o janngi koo o nani dum jannganiimo. E mo meta koo boo e mo yama ngam wurtinki ma'ana nder jannde.
9. E mo waawi o winnda habaruji e wasiikaaji o huwtinira e boliide de o ekkitii. Donmaa e mo waawi o tiito boddum no haani boliide de o meedaayi winnduki mbinndirtee.
10. O hefta haani o yahay yeeso e digginki jannde e binndi maako. Ngam maajum e mo jannga nden e mo winnda goddum koo ndeye nyalnde.

Tinndinoore Kuuude Ekkitinki

Laawol Janngugo
Ekkitaaki jannde e binndi e Fulfulde

e Fulfulde Nigeria

Winndube:

Jennifer Harper
Yusuf H. Na'aango
Tina O'Kelley

©JAH
Piyuki Joweegowabi
Lewru Joweenayi 2020

Dum haani koo moye wada kuugal ngal e hoore muudum!

Subuki woliinde haanunde daga boliide tati

Raa tari haala feere.

Ley koo ngole tarol
haala dum winndii
boliide tati.

Ekkitotoobe cuba
woliinde daga nder
boliide den haanunde
ngam hokka koo ngole
tarol haala ma'ana.

1. Reebo e Laaraba e _____ na'i.
didi tame ndeena

2. Unirle inna e nder _____.
debbu suudu raande

3. Ali _____, dilli ladde.
ummi ledde lesdi

4. _____ e yara cobbal.
itti laral Biiba

5. O meemi _____ lammudam.
tummude eda rema

**To jooni woni arannde nde ekkitotoobe ngi'ata iri ngo'ol ekkitinol.
An moodibbo a wadanaybe misaalu du'um dow allowal.

Mbinndaa ngol tarol haala dow allowal, haa e boliide tati ley maagol:

Reebo lili Gidaado _____ raande hesre nder suudu.
ladde raara didi

Sey mbi'aabe, raa tarol haala. Ammaa nder maagol dum ittii
woliinde go'o. Les tarol haala ngo'ol e woodi boliide tati. Mbi'aabe
be cuba woliinde go'o daga nder boliide den haanunde wona to laayi
ngam tarol haala ngo'ol hokka ma'ana. Hollube no be ngadata be
cuba boddum. Mbi'aabe be poondaa boliide fuu, be njannga be ngi'a
koo dum hokkii ma'ana.

Misaalu: "Reebo lili Gidaado ladde raande hesre nder suudu."
Ma'ana walaa. Woliinde nden, waato ladde, naa dum woliinde nde
haani huutiree nder tarol haala ngo'ol.

Tabbitinaa be fuu be keftii. Sey kollaabe to be ngadata no
ngadudon e misaalu. Be fuu be ngadadum e hoore maabbe.

Dum haani koo moye wada kuugal ngal e hoore muudum!

Winndutuki binndi

T t Nd nd O o nder natti dimdol

Inna ummi. Biiba meemi raande.
Reebo itti ledde didi. Ali e dura.

Ekkitotoobe sey mbinnda baleeji e boliide e tari haala gonde haade footo binndirgel. Fila, ndaaraa bodsum ngi'aa koo e be ngada deydey – haa e tobboy jannde (punctuation).

Winnduki habaruuji

Ekkitotoobe sey ndaara fuddsoode habaruuji haade footo binndirgel e deftere. Koo moye winnda habaruuji nder dereeji winnduki muudum daga hoore mum ngam hennyutuki habaruuji din.

Nyalnde e mi dura na'i...
E luumo min kawri e...

Winndu habaru e hoore maa ko wadi
ngaari ndin habbaa haade bunndu ndun.

Bannye e woodi tinndinoore ton haade binndirgel e deftere. To dum non, ekkitotoobe sey njanngande, sey koo moye winnda habaru daga hoore mum dow ko winnda nder tinndinoore. Be mbinnda habaru dum nder dereeji winnduki mabbe.

Jabbaama, Moodibbo!

E dum woodi a yidi mballaa banndiraabe maada ekkitaaki jannguki e winnduki e Fulfulde. *Taa' hulu! Ekkitinki goddo jannde naa' dum godsum caddum. Taa waawi jannde nden a woodi munyal a waaway!* Kuugal ekkitaaki winnduki e jannguki nanndi e dimdol. Laawol ngol bannye e ngol woodi bone, ammaa taa yottini e woodi beldum.

To tagu waawii jannguki e demgal muudum, ekkitaaki jannde e wonngal demngal buray koydum. O waaway ekkitaaki jannde e demngal ngal o waawi (bano Haadiire) koo ngal o yidi ekkitaaki (bano Wodeere). O waaway omtuki koo iri ngole derewol, o boo jannga o ekkito kuuje feere-feere nder duuniyaaru: ko woni haade maako e ko woddi kadinmaa. Nden kam, dimdoowo yottini. O fayay boo nder leydi jannguki!

Derewol ngo'ol hollete no kuutirtaa deftoy didoy ko'oy: Laawol Janngugo: Ekkitaaki jannde e mbinndi e Fulfulde, ngam ekkitinaa banndiraabe maada Fulbe. Kadin ngol hollete non no fuddirta aji.

Raa ko haani keba ngam ekkitinki ekkitotoobe maa.

Ekkitotoodo fuu haani heba:

- neftoy didoy koy Laawol Janngugo (*Deftere Ekkitaaki Baleeri e Deftere Digginki Jannde*)
- allowal yaajuki maagal inches 8, juutuki maagal inches 12, penti balejum yeeso e gada
- binndirdum mbi'eteedum "chalk" (dum nanndi e njoojeeri)
- dereeji winnduki
- fensir, bayroyel e goggirdum

E haani an moodibbo keba:

- Tinndinoore Kuude Ekkitinki ngam LAAWOL JANNGUGO
- neftoy didoy koy Laawol Janngugo (*Deftere Ekkitaaki Baleeri e Deftere Digginki Jannde*)
- allowal yaajuki maagal 8 inches, juutuki maagal 12 inches, penti balejum yeeso e gada
- binndirdum wi'eteedum "chalk" (dum nanndi e njoojeeri)
- dereeji mawdi tekkudi
- binndirga balewa (koo yulbe)
- dereeji winnduki
- fensir, bayroyel e goggirdum
- godde defte Fulfulde

To ekkitotoobe maada burii tato, e haani keba donmaa:

- allowal mawngal (yaajuki 2 feet juutuki maagal 4 feet, penti balejum yeeso e gada)

Baldne noye haani dum wada aji dum, kadinmaa aawaaji noye koo dume aji haani neebira

To a yidi ekkitotoobe ben ekkito bodsum, haani ngadon ekkitaaki carel carel fuu. Haani ngadon ekkitaaki nde tati nder yontoore fuu, donmaa aawa go'o koo dume wattu dum kawroton. To on kawri nde nayi koo nde jowi nder yontoore fuu, non maa buri. Haani metidon on fuu ciriyyodon njamdi noye woodani'on, deye balde mboodi ngam hebki wattu jannde. To on mbaawataa kawton nyalnde fuu nde ngoodudon aji, ekkitaaki jannde sadanaybe.

Wodbe ekkitoto jawdum be artay wodbe, ammaa be fuu be mbaaway to be nyaamri yeeso e warki aji koo ndeye. Wattu dum dum yottinta ekkitaaki, e dum junngo ekkitotoobe, ngam to be ekkitake jawdum, be njaway hennyuki. Ammaa bannye naa a besdi waduki ekkitinol nde go'o koo nde didi. Kuugal maada woni a wallaybe ndoola be njaha yeeso e jannguki e winnduki naa be mbaawi bodsum. To' on puddu ekkitinol kesol sey naa ekkitotoobe keftidi koo dume nder ekkitinol ngol ngondon. Be mbaawataa be kefta ekkitinol kesol bodsum sey naa be ekkitake ko arti.

No dum jannginta e nanndi koo ndeye nyalnde. Ngam non, moodibbe mbaaway waduki wattu duddum koo boo sedda e koo ngole ekkitinol. Ko buri, kanjum woni no ekkitotoobe buri ekkitaaki. E woodi kuude feere-feere nder koo ngole ekkitinol. Kuude den mballay ekkititotoobe ekkitoo jannde. Dum hoccay aawa go'o ngam waduki kuude nder ekkitinol go'o. To a huutinira e allowal mawngal, e haani ekkitinol fuu e winndee dow maagal. To on dawtay waduki ekkitinol ngol, naa' naa a winndi dow allowal donmaa, sey kuutiniron deftere. Bannye on kewtay ekkitinol bi'eteengol ANNDUTUGO KO EKKITIIDEN. Iri maagol no ngol ekkitinirtee feere e koriidi. E woodi tinndinoore dow maajum nder nde'e deftere. Tinndinoore e dow dereeji 42 yahki 49.

**Non no an moodibbo mballirtaa
ekkitotoobe tiino naa be mbaawi
jannguki e winnduki bodsum.**

Hawta cennde boliide, wada boliide

Nder nga'a akwaatiya e woodi cennde godde boliide. Ekkitotoobe haani kawta cennde den ngada boliide — koo moye e hoore muudum. Be mbinnda boliide den e dereeji winnduki maabbe.

Taa yi'ii footooji e dow akwaati, ko ekkitotoobe fudda waduki boliide mbi'aabe be kefta footooji din don um dume. Nden sey be cuba daga nder Akwaati Cennde Boliide kaanunde ngam be kawtade, be mbinnda woliinde tinndinaynde koo dume footo. Be mbinnda boliide den nder dereeji winnduki maabbe. Misaalu: Footo aranum dum footo debbo. Ekkitotoobe sey ndaraa nder akwaati be cuba cennde woliinde debbo. Wondon be cubay senndere deb e sendere bo ngam be mbinnda woliinde debbo nder dereeji winnduki maabbe.

Fila, tabbitinaa koo moye ekkitotoodo e wadadum deydey. Mantu ekkitotoobe gadoobe deydey. Donmaa mantu fergotoobe ngam tiinol maabbe, sey mballaabe, kollaabe no dum wadirtee haa be kefta bodsum. Ammaa taa' wadanbe kuugal ngal.

ral	dil	lad	a	dol
it	di	ti	dim	nat
la	li	de	ndaa	mee
mi	mar	nde	ba	raa
deb	ni	da	nod	bo

Subuki woliinde mbindaande deydey

E koo dume laayi, woliinde go'oyre tan winndiraa bodsum. Koo moye sey ndiida laayi ley woliinde nden mbinndaande deydey.

1.	bunndu	dunnbu	buundu
2.	dimdol	dimdol	dimbol
3.	dare	bare	dare
4.	ladde	lade	ladde
5.	date	date	bate

An moodibbo, fila tabbitinaa koo moye ekkitotoodo e wadadum deydey. Mantu ekkitotoobe gadoobe deydey. Donmaa mantu fergotoobe ngam tiinol maabbe, sey mballaabe, kollaabe no dum wadirtee haa be kefta bodsum. Ammaa taa' wadanbe kuugal ngal.

Dum haani koo moye wada kuugal ngal e hoore muudum!

Tefuki boliide kaanude

Raa tari haala feere daga habaru dum dum yahdii dum janngii. Ekkitotoobe sey ndaara to harabuuji di be njanngii e hoore mabbe under ekkitini yabbiidi.

Be ndaara daga ekkitinol

Anndutugo ko Ekkitiiden cekitiingol warki ekkitinol ngo'ol. Be njannga habaruji din, nden be kefta boliide kaanude be mbinndade dow laayiji under derewol ngo'ol. Be taway boliide den de fuu under habaru go'o. Misaalu: Koo ndeye woliinde haanunde ngam kuugal nga'al dow derewol 17 under Deftel Tati e tawa under Ekkitinol 19, waato derewol 9, dow habaru mbabba.

Tabbitinaa be fuu be keftii. Fila, wallu koo moye waduki tarol haala go'ootol tan under tari haala din. Kollaamo non no dum waaretee, o wada no ngadufon e misaalu. Tabbitin o heftii deydey no dum waaretee tawo ko dalaamo.

**To jooni woni arannde nde ekkitotoobe ngi'ata iri ngo'ol ekkitinol, an moodibbo a wadanaybe misaalu. A waaway ngadaa godsum bo nihi:

Kollaa ekkitotoobe tari haala ley derewol. Be ngi'ii e di ngoodi laayiji under maaji? Ekkitotoobe sey ndaara to habaruji di be njanngii e hoore mabbe under ekkitini yabbiidi. Be ndaara daga ekkitinol Anndutugo ko Ekkitiiden cekitiingol warki ekkitinol ngo'ol. Be njannga habaruji din, nden be kefta boliide kaanude be mbinndade dow laayiji under derewol ngo'ol. Be taway boliide den de fuu under habaru go'o. Sey hebaa goddo janngana'on tarol haala arandewol. Gada o janngii, sey yamaabe ngo'ol tarol dum dow dume? (Nootol woni MBABBA) Mbinndaadum dow allowal bo nihi:

Mbabba Reebo e torra _____.

Mbi'aa ekkitotoobe dabbita ekkitinol dow mbabba ngol be njannguno e hoore mabbe. Koo moye omta to ekkitinol dow habaru mbabba (derewol 9) sey jannga habaru dum e hoore mum.

To koo moye timmini janngukidum sey mbi'aabe: "Nder habaru dum, dum yi'ii ngo'ol tarol haala: **Mbabba Reebo e torra inna.**

Koo moye yi'iidum? On ngi'ii no tarol haala ngol nanndiri e ko winndaa under derewol 17? Woliinde haanunde dum winnda e laayi woni "inna", deydey no dum holliri under habaru mbabba under ngo'ol ekkitinol."

46

Ekkitotoobe ndoolay to an moodibbo a dooli, an woni gaynaako boddoo to mabbe.

- ✓ Wadu siri boddum ngam mbaawaa jannginkibe boddum koo ndeye.
- ✓ Wadu munyal e koo moye ekkitotoodo, tokkiraabe seese, donmaa semmbidinbe, mantube.
- ✓ Tuua farutu yahki aji maa. Dal be ngi'a goonga a yidi ekkitaabe.
- ✓ Suulana ekkitotoodo fuu ngam anndaa no mballitirtaamo o ekkito.
- ✓ Nanu ko ekkitotoobe mbi'ata ngam anndaa ko wannibe, kadinmaa ngam mbaawaa wallukibe.
- ✓ Anndu koo moye ekkitotoodo to wurtake aji ngam mballaabe be njaha yeeso e warki.
- ✓ Wadu ka ekkitaaki dabareeji kesi ngam jannginaabe boddum-- dabbatu kuude jannguki feere-feere. Dalu ekkitotoobe jawbe mballa banndiraabe mabbe be ekkitataako jawdum.

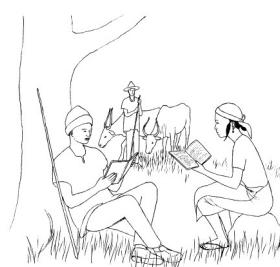
No ngadata keftaa koo lalley e be ekkito jannde boddum

A raaray, a nanay boddum e aji. Kadinmaa banny'e woodi ekkitinol ngol anndutuki ko dum ekkitii. Iri ngol ekkitinol dum foondol ngam ngi'aa ko koo moye ekkitake boddum. E Deftere Ekkitaaki Baleeri, to on ngari ekkitinol "Anndutuki ko Ekkitiiden", sey njoodododaa e koo moye ekkitotoodo ngi'aa koo o waaway waduki kuugal ngal e hoore maako. To be fuu be mbaawi waduki non walaa ballal, dum holli be ekkitake ekkitini yabbiidi. To boo be mbaawaa, kiila naa a so'ake a fuddi daga ekkitinol baawo.

No dum wallirta ekkitotoobe nyaamra yeeso e jannguki e winnduki naa' under aji tan

Be ekkitataako jannde e binndi boddum to naa be njanngay gadas be mburtake aji mon. Mbi'aabe to be kooti, be ndaara habaruji ekkitinili yabbiidi, be dabbita boliide de be mbaawi jannguki jooni. Habaruji di mbinndufon under aji, wuyubedi. Mbi'aabe be ngada ka winndanki banndiraabe mabbe derehoy hownuki, be mbinndanmaa an maa. Winndanbe nedeftoy koy sadaa jannguki, donmaa kebaa Fulbe waawube jannde, be mbinndanabe kambe maa.

Ko ngadoton nyalnde artunde e aji moodon

Raaru yeeso deftel

1. Janngu hoore haala deftel ngel (Laawol Janngugo).
2. Meddu e ekkitotoobe dow footo yeeso deftel.

*Noye footo dum nanndinri e hoore haala deftel ngel? E
noye jannguki woni bono laawol?*

Ndaaree nder deftel ngel e aji maa

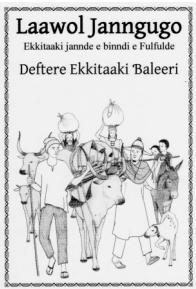
Bannye naa a holli ekkitotoobe no be njogorto derewol e no be pillitirta (koo omtuki) dereeji din.

Hollube derewol "**No baleeri Fulfulde fu mbinndirtee**" (derewol 16-17).

Mbi'aabe do'o woni baleeji fu di demgal mabbe Fulfulde, donmaa nder deftel nge'el be ekkitoto jannguki e winnduki baleeji din. Koo ngole balewol e holla hononnde e Fulfulde. To be kennyi Deftere Ekkitaaki Balneeri be annday honolle baleeji din fuu, kadinmaa be annday no dum huutinirtadi ngam jannde e winnduki e Fulfulde!

Wadu kuugal **Jannguki Inde**
Wadu kuugal **Winnduki Inde**

****Dara non. Nga'al kuugal heyi ngam nyalndere arandeere.
On njahay yeeso e nyalnde aji waraynde.**

Aa Bb Mb mb Bb Cc Dd Nd nd
Dd Ee Ff Gg Ng ng Hh Ii Jj
Nj nj Kk LI Mm Nn Ññ Oo
Pp Rr Ss Tt Uu Ww Yy
Ny ny Yy '

mbi'aa godsfum bo nihi:

Mbi'aabe: "Koo moye raara nder deftere muudum. On ngi'ii habaruhoy njoweedidoy? Dume woni nandufum nder habaruhoy koy? (Nootol woni: maw____) On ngi'ii laayi gada senndere woliinde nden - waato maw____? Nder nga'al kuugal en cubay senndere woliinde haanunde ngam yottina koo ngele habaruyel." (Sey an moodibbo mbinndaa 1. **unirle maw____** dow allowal.)

Sey mbi'aa: "Raaru ko mbinndumi dow allowal. On ngi'ii senndere woliinde mawdfum e mbinnda haade unirle." (Sey an moodibbo cappodaa kollaabe to "maw____" woni.) "Senndere nden e nodde 'tuggere woliinde'. MAW woni dadol MAWDUM. No woliinde nden hennyirtee boo darake dow iri dume dum wadata haala. Do'o ko ngidden nodduki kollen mawdfum nder maajum, kanjum woni UNIRLE."

(An moodibbo sey cappodaa kollaabe to UNIRLE mbinndaa dow allowal.)

Sey mbi'aabe: "Koo moye e yi'a lamba go'o nder deftere muudum? On ngi'ii mi winndii habaruyel ngel dow allowal deydey no dum winndiraa e deftere. Too, jooni ndaaree les habaruyel joweeditabel. On ngi'ii cennde boliide nder akwaatiyel? En cubay daga cende den sendere haanunde kawten e tuggere MAW ngam njottinen woliinde nden. E dum haani cuben 'ngal', keben 'unirle mawngal'? (Aa'al!) E dum haani cuben 'di', keben 'unirle mawdi'? (Aa'al!) E dum haani cuben 'de' keben 'unirle mawde'?" (Ii, dum non!)

Sey an moodibbo mbinndaa "de" dow laayi gada "maw____" ngam dum warta nihi: 1. **unirle mawde** Sey cappodaa nden njanngaa ko mbinndudaa.

Sey mbi'aabe: "Jooni koo moye sey wada non no ngaduden kanum tan e habaruhoy joweego'ohoy koriikoy. To a hebi senndere haanunde hawtee e tuggere woliinde nden, sey mbinndaande e laayi haade-haade dadol ngol. Taa' dalu njayri hakkunde dadol e sendere hannunde. Hawtude bodsum, ngam dum woliinde go'o - naa' way didi."

Jannguki habaruuji

Ekkitotoobe sey njannga habaruuji din -- koo moye e hoore muudum.

Donmaa taa yi'ii e woodi kuugal **Waduki Boliide Kese** haade habaruuji din, sey dalaabe be ngada kuugal hawtuki boliide den e hoore mabbe (ngam de'e boliide

ngoni kese de be tawata nder habaru dum les). Daga don sey pilodaa, yamaa koo moye ekkitotoodo jannganmaa boliide kese den. Nden ngadaamo o jannganma tarol haala go'ootol koo didol nder habaruuji di'i koo godsfum habaru fuu nder maaji.

du ra	ndu ra	i ru
dura	ndura	ru

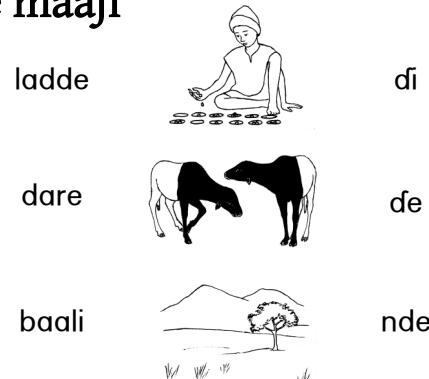
Reebo e Laaraba e be ndura na'i. Sey Laaraba yi'i laral eda nder ledde. O ittingal o raari, o yi'i ngal lallii. Sey o noddi Reebo raara laral ngal. Reebo nde natti ledde den meemigal, sey wi'i, "Lalar ngal lallii! Irungal." Laaraba sey iringal. Nden o ummii o dilli to na'i.

Dum haani koo moye wada kuugal ngal
e hoore muudum!

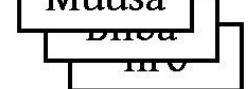
Hawtuki footooji e boliide maaji

Ekkitotoobe sey ndiidoya laayi
kawta footo e woliinde maaji. To
e woodi boliiide e junngo nano
footooji din donmaa, be cubta
woliinde go'oyre e junngo nano,
nden go'oyre e junngo nyaamo.

Koo dume footo heba laayiji didi,
go'o daga junngo nano, go'o daga
junngo nyaamo.

Subuki senndere woliinde haanunde

-
  1. Ko nattaa aji, winndu inde ekkitotoobe ben dow derehoy — innde go'o dow dereyel go'o. To a winnday, tabbitin a winndindi deydey donmaa ndi mawna. Winndu innde maada an maa dow dereyel.
  2. Winndu inde ekkitotoobe dow allowal go'o go'o. Hollu koo ndeye innde donmaa noddaande, mbi'aa neddo on yefta junngo to o nani innde maako.
  3. Subtu innde nden don nder derehoy, wadfunde haade winndaande e allowal, nden innaande donmaa.
  4. Hokku ekkitotoodo on dereyel maako.
  5. Beydu waduki non, naa innde koo moye e winndi dow allowal, donmaa koo moye hebi dereyel mum.
  6. Wadu non maa e innde maada an maa.
  7. Jooni hollu innde dow allowal yamaa innde moye wondon, o holla dereyel maako. Innu innde nden. Wadu non naa a inni inde ekkitotoobe ben fu.

Muusa
DHOA
III

Godsum donmaa ko wallata ekkitotoobe anndita inde mabbe:

1. Jabudu derehoy koy fu.
  2. Noddu koo moye go'o go'o wi'aa mo dabbita dereyel goodungel innde maako o yeftangel dow.
  3. Wi'u ekkitotoobe 6en fuu be nodda innde winndaande dow dereyel ngel.
  4. To goddo subi dereyel ngel naa' innde maako winndaa dow, dalu horiibe noddan innde nden ngi'aa koo be nodday innde winndaande dow dereyel ngel, koo be nodday innde ekkitotoodo on. To be noddaayi innde winndaande nden, subu kaanungel ngel, hokkungel ekkitotoodo on o yeftangel. Sey mbi'aa horiibe be nodda innde nden donmaa.
  5. Wadu non naa koo moye hefi dereyel goodungel innde maako.

Winnduki Inde

To koo moye e jogi dereyel goodungel innde mum, wi'ube be ndiida dow binndi ndin e hoondu. Hoccu dereyel innde maada kollaabe no be ngadata. Mbi'aabe be ndiida dow binndi ndin e binndirdum. Hollube no be ngadata. Jooni wi'u koo moye raara innde maako dow dereyel, nden winndaande dow allowal. Haani piloodaa mballaabe, ammaa taa' winndanbe inde den.

Koo ndeye nyalnde aji, haani ekkitotoobe diggina winnduki inde mabbe. Gada balde sedfa, haani be mbaawa winnduki inde mabbe koo to be ndaraaayi dereyel ngel.

Nafal Ekkitinol 1 e 2:

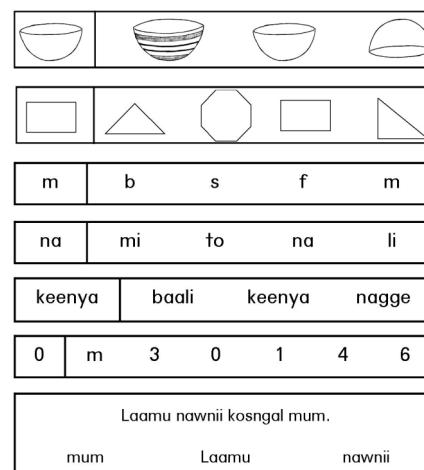
Ekkitotoobe e ekkitoo no feerotirta siifaaji, koo to siifaaji din badake nanndugo. Naa' be njanngay baleeri ndin, ammaa be peerootiray hakkunde baleeri e baleeri. E be donmaa mboowna gite maabbe raaruki daga nano yahki nyaamo nden to dum yahrii to re'irde laayi dum, sey dum fudda laayi kesum wondum les laayi njanngaadum, daga diggol dow warki ngol ley. To be ekkitaaki waduki non be ekkitataako jannde bodsum. Nden e be ekkitoo no be kuutinirta junngo mabbe daga nano yahki nyaamo seese-seese ngam be mbinnda deydey no haani.

Di'i ekkitini mballay ekkitotoobe ngarta baawbe jannguki e winduki bodsum. Donmaa e di'i ekkitini an moodibbo ekkitataabe no be njogorto derewol, no be omtirangol, e no be njogorto binndirgel e derewol e allowal ngam jannde booko. **Tabbitin e be mbaawi koo dume nder ekkitini di'i bodsum.** To boo e be njara bone, besdu dudki wattu dum ekkutuki, kadimaa besdu waduki ekkitinol to be nanngidaayi ko woni nder.

Tefuki Ko Nanndi

(A huutiray e derehoy nanndukoy e binndi din)

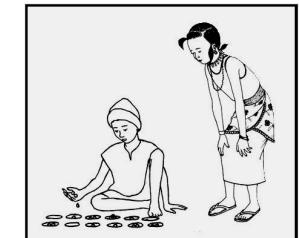
1. Resu dereyel go'otel e juungo nano, sey ndesaa derehoy tatoy yahki njowoy e juungo nyaamo. (A resaykoy e laayi, nano yahki nyaamo.) Go'otel nder maakoy nannday e dereyel artungel ngel junngo nano.
2. Hollu dereyel artungel. Mbi'aa ekkitotoobe ndaara derehoy koriikoy nden be cuba dereyel nanndungel e artungel ngel.
3. Wadu godsum misalu e ngodkoy derehoy kadinmaa.
4. **To dereyel nanndi e artungel ngel ammaa ngel waylitaama dow yahki les, naa' kanngel dum haani subee. Wi'ube non ngam be kefta doole binndi ndaro no haani – ko waylitaa waaway wona godsum feere.
5. Ko kennydson wadki jooni, wadu ekkitotoobe ngada non nder ndeftoy maabbe.
6. Fila tabbitinaa koo moye no janngay dow laayi go'o, donmaa e suba ko nanndi no haani.

Dum haani koo moye wada kuugal ngal e hoore muudum!

Tefuki tinndinoore footo

Ekkitotoobe cuba tarol haala go'ootol nder tari haala gondi les akwaati go'o koo hakkunde akwaatiji didi tinndinayka ko wadata nder footo akwaati. To e woodi akwaatiji didi, ekkitotoobe sey cuba tarol haala go'ootol nder tari haala tinndinayngol ko wadata nder koo dume footo nder akwatiji. Be cuba tarol haala go'ootol ngam koo dume footo, koo dume footo e tarol haala majjum. Tari haala binndaadi haade akwaatiji mbinndiraama baleeji di be njaadii be ekkitii tan, walaa baleeji kesi. To be mbaawii jannguki di'i tari haala, dum hollii be ekkitake bodsum. To boo be mbaawaayi, doole co"odaagada, dawton ekkitinki.

1. Eda dilli ladde.
2. Laaraba dari raari dare.
3. Ali raari sey yi'i baali e ladde.
4. Biiba e nana baaba.

**To jooni dum arannde nde ekkitotoobe ngi'ata iri ngo'ol ekkitinol. An moodibbo a wadanaybe misalu dow allowal.

1. Ndiidaa footo, piltinaadum akwaatiya.
2. Nden mbinndaa tari haala tati dammudi les maajum. Nder mayri go'oyri tan tinndinta ko dum wadata e footo dum.
3. Jooni jannganbe tari haala din. Be cuba go'ota tan tinndinayka ko dum wadata nder footo dum.
4. Sey hollaabe to be ngadata nder derewol 32 non no ngadudon. Koo moye ekkitotoodo wadaydum e hoore muudum.

Kuude nder ekkintini bi'eteedi “Anndutugo ko Ekkitiiden”

Raa kuude dow ekkintini mbi'eteedi “Anndutugo ko Ekkitiiden” di tawataa nder defte Laawol Janngugo. De'e kuude a tinndinay ekkitotoobe non no be ngaaratade. **Kadin a tabbitinay koo moye ekkitotoodo wadi kuude den e hoore mum.**

Misaalu: Jannguki Habaruuji. Tabbitin koo moye ekkitotoodo janngi e hoore mum, ngam annditaa koo o ekkitake ekkintini didi koo tati yabbiidi di ekkintidaa. Njoosodaa e koo moye ekkitotoodo ngam ngi'aa non no o waarata kuude den. Tabbitin a tinndinibe boddum non no be ngaarata kuude den, kadin tokkaa ndaraa koo e be kuwade boddum.

Nder dereeji tokkaydingo'ol e woodi tinndinoore dow koo ngale kuugal ko tawataa nder ekkintini bi'eteedi “Anndutugo ko Ekkitiiden” e non no tinndinta ekkitotoobe no ngaaratade fuu. ‘Do'o ley dum holliimaa derewol to ngi'ataa tinndinooje den.

Tefuki tinndinoore footo _____ derewol 43

Hawtuki footooji e boliide maaji _____ derewol 44

Jannguki habaruuji _____ derewol 44

Subuki senndere woliinde haanunde _____ derewol 45

Tefuki boliide kaanude _____ derewol 46

Hawta cennde boliide, wada boliide _____ derewol 47

Subuki woliinde mbinndaande deydey _____ derewol 47

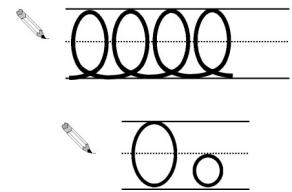
Winndutuki binndi _____ derewol 48

Winnduki habaruuji _____ derewol 48

Subuki woliinde haanunde daga boliide tati _____ derewol 49

Winnduki Baleeji koo Siffaaji

Hollu ekkitotoobe binndirgel e les derewol.
Nge'el e holla kuuje kese de 6e mbinndata e
ekkitinol ngol.

1. Winndu balewol pamarol koo siffa pamarum e allowal deydey no ngol winndirtee e derewol ekkitinol. To dum balewol mbinndoton, mbi'aabe be ekkitoto winnduki balewol ngol, ammaa ekkitaaki hononnde maagol e yeeso tawo.
2. Winndu balewol mawngol koo siffa mawdum donmaa e allowal. Sibtoranbe mawngol e pamarol dum balewol go'o, hononnde go'o ammaa kuude maaji feere.
3. Hollube seese no dum winndirta balewol pamarol ngol. (An moodibbo raaru kollitirdum dow dereeji 16 e 17; e woodi pidirle kollayde to dum fuddirta e no dum tokkirta.) To a winnda balewol, tinndinbe ko ngadataa.
4. Diidu balewol ngol e allowal e koolel maa, donmaa a wi'abe no be mbinndirta balewol ngol.
5. Wadube be mbinndangol e henndu koo e leydi.
6. Nden sey be mbinnda balewol ngol e allohoy mabbe. Mballaabe winndukingol no hanni. Mantube, semmbidinbe.
7. To ekkitotoobe kebbinii allohoy mabbe e balewol ngol, mbi'aabe be omra dereeji mabbe di winnduki, be nyaamra yeoso e winnduki balewol ngol. To wodbe mbaawaa binndi pamari-pamari tawo, dalu be njaha yeoso e winnduki e allohoy mabbe.
8. Dawtu waduki lambaaji 3 yahki 7 ngam winnduki balewol mawngol e koo ngole binndol woodungol haade binndirgel.

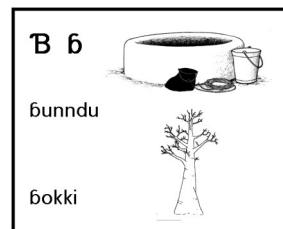
**Wallu ekkitotoobe ndiida laayiji e allowal mabbe koo mbinnda e laayiji ci dereeji mabbe ci winnduki.

To a yidi ekkitina baleeji din fu ko puusdon ekkitini yeeso, a waaway kuutinira e akwaatiji dow dereeji 12 yahki 15. Wadu godsum boni nihi e koo dume akwaati dow dereeji din:

1. Sappa footo go'o nder akwaati sey mbi'aa ekkitotoobe wi'umaa dum footo dume.
To be mbi'aayi woliinde footo dum deydey, sey tinndinaabe.
2. Nden sey kollaabe woliinde footo du'um.
Wadu du'um ngam footo didabum donmaa.
3. Sey mbi'aa be nana bodsum hononnde arandere nder boliide den, sey sappodaade go'o go'o a noddade.
4. Nden sey sappodaa balewol ngol nder akwaati mbi'aabe raa no hononnde nde artudon nanki winndirtee.
5. Mbi'aabe koo ngole balewol e woodi binndol mawngol e pamarol ammaa dum hononnde go'o. Sey meema kollaabe mawngol ngol e pamarol ngol.
6. Sappodaa balewol ngol nder boliide den donmaa. A noppa boliide den.
7. Nden sey mbi'aabe innde balewol ngol (Misaalu: Innde balewol **K k** woni "ka"). Mbi'aabe be nana no innde maagol e nanndi e hononnde maagol.
8. Sey koo moye hollumaangol nder derewol muudsum.
9. Sey mbi'aabe be mbi'umaa godse boliide artirde hononnde balewol ngol.

Wadu dum naa ekkitotoobe ben mbaawii hollukimaa balewol ngol nden be noppa innde maagol.

To a yidi be ekkitoo boliide den ta yi'uki, sey kollaabe Derehoy Digginki to boliide den mbinnda go'o go'o sey be digginade. Derehoy Digginki boliide akwaatiji din e woodi balewol e wuttudu nano.

Nden sey kuutinira boliide kooriide nder akwaati (**nyo'i** e **nyo''i**) ngam dawta ekkitinki ngo'ol ekkitinol.

Gada don sey mbi'aa koo moye ekkitotoodo hollumaa godsum darnigol hononnde nder ekkitinol moodon. Wi'ube be njannganmaa boliide goodude darnigol hononnde to nder. Taa hennyi ngo'ol ekkitinol sey njahaa yeeso e ekkitinki Ekkitinol 35 no mboowudaa.

15 Hononnde “V” – hononnde didabre dow balewol W wojere

1. 2.

woni	wojere
woodi	woodaa
wuybe	wurtake
wuro	weeti
warti	weendu
wanni	

A yi'i nder ekkitinol ngo'ol walaa balewol kesol. Ekkitinol ngo'ol e dow hononnde nder Fulfulde wodbe.

An moodibbo sey njanngaa boliide ngonde nder akwaati ley lamba 1. (**woni, woodi, wuybe, wuro, warti, wanni**) De fuu de fuddi e hononnde go'o – **W** no noddirdeengol e Ekkitinol 22 (wuro).

Jooni sey njannganbe boliide nder akwaati ley lamba 2. (**wojere, woodaa, wurtake, weeti, weendu**) De'e boliide fuddi e wonnde hononnde, koo? Ammaa di mbinndiraama e **W** deydey no boliide arandeeje den mbinndirtee. Nde walaa balewol hoore mayre ngam naa' koo moye e huutinira e hononnde nden. Kuutiraybende banny'e mbinnda wodngol balewol ngam hononnde nden bannda **W** -- raa ngol: [An moodibbo sey mbinndaa **V** dow allowal.] Ammaa jooni e leydi meeden Naajeeriya dum huutinirtaa e balewol ngol (**V**) tawo. E dum huutira honolle didi to balewol go'o -- balewol **W**. To nder Fulfulde maada a woodi hononnde **V**, taa yi'ii woliinde winndiraama e **W** sey njanngaande e bernde maada foonda, ndeye hononnde haani huutiniree.

Misaalu: A huutiniray e hononnde fuddirnde **wuro** koo fuddirnde **wurto (vurto)**?

14 Darnirgol Hononnde – ‘

ndotti'en

Ekkitinaabe ekkitinol ngo'ol tawo non njahon yeeso nder Ekkitinol 35 (ndotti'en).

Ngo'ol balewol e nodde “darnirgol hononnde” koo “darnirngol”. Taa yi'iingol naa'naa a noddi hononnde, no a darnay hononnde nden diga daande seddan.

Ngam walluki ekkitotoobe, wi'ube koo moye omta deftere muudum to dereewol 15 to baleeji Fulfulde ngoni haa e footooji feere-feere. Ley derewol ngol on ngi'ay balewol' -- waato darnirgol hononnde. An moodibboo sey noddha boliide gonnde ley balewol – **na'i e be'i**. Yamaabe koo be nani to hononnde darnaama seddan nder boliide den.

Sappa kollaabe to darnirgol hononnde (') woni nder boliide den. Sey mbi'aabe ngol balewol hanngol hollata'en to hononnde darnetee sedda nder jannguki godde boliide. Sey njannganaabe boliide den donmaa (**na'i e be'i**) sappodaade be ngi'a bodsum to darnirgol hononnde woni. Ngol balewol e huwa kuugal kollayngal innde maagol. E ngol nodde “darnirgol hononnde” koo “darnirgol”.

So"ee to ekkitinol mon (derewol 55) nden sey njannganaa ekkitotoobe 6en woliinde mon hesre (**ndotti'en**), kambe be nana to darnirgol hononnde woni, nden koo moye hollumaa nder deftere muudum to ngol woni nder woliinde nden.

Ndaaree nder akwaati ngondum dey-dey ley woliinde hesre moodon. E dum wuttudu junngo nyaamo nder derewol ngol. Raa no dum wa'i: Mbi'aabe be nana bodsum boliide didi de njanngata jooni. Sey artaa

njanngaa wolinde nde dow (**do'aaki**) nden wolinde nde les (**do"aaki**). Nden sey yamaabe, “Dum anndi ma'ana de'e boliide naa' dum go'o, ammaa ko feerotiri honolle maa je? Sey njanngitoodaade.

[Nootol woni: Darnde hononnde nder wolinde didabre e buri nde arandeere e juutuki (koo e semmbuduki)]. Wi'ube be ndaaraa bodsum boliide den didi (**do'aaki e do"aaki**) nder defte mabbe, be mbi'umaa ko feerotiri nder winndukidi. (Nootol woni: Woliinde arandeere e woodi darnirgol hononnde go'o (') tan, ammaa woliinde didabre e woodi darnirgol hononnde didi ("'). Nihi holli'en darnirgol hononnde kanum maa dum waaway dum habbangol e iri maagol di ngarta baleeri kabbaadi bono godsi baleeri Fulfulde.

Dereehey Digginki Jannde

E timmoode nde'e deftere tinndinoore e woodi dereeji goodudi binndi. An moodibbo sey tayaadi dow laayiji fuu, di ngarta Dereehoy Digginki Jannde . De'e boliide e cennde boliide dum de ekkitotoodon nder Deftere Ekkitaaki Baleeri. A huutiniray e derehoy koy ngam diggina ekkitini moodon koo ndeyeja Koo ngele dereeyel e woodi lamba e junngo nano. Lamba dum dum lamba ekkitinol to sendere woliinde koo woliinde nden woni.

To on njaadake on ekkitake ko woni e dereyel e nder ekkitinol, on mbaaway kuutinironngel to ekkitini di yeeso ngam digginon ko ekkitiidion. Dereyel fuu e woodi binndi e lamba to koo nduye wuttudu. Tabbitin a raarii bodsum ngi'aa dum lamba dum ngiddaa kuutiniraa e ngol don ekkitinol. Derehoy koy kuutirdaa, ndesaakoy feere e koy don koy a huutiraayi tawo. E non taa daabitaa kuutirteekoy nder ekkitinol warayngol, a tawaykoy jawdum-jawdum. To boo on digginay ko dum ekkitii maa, a waaway tawaa digginteeekoy maa jawdum-jawdum. Haani to on timminii ekkitaaki ekkitini di nder Deftere Ekkitaaki Baleeri, ekkitotoobe maada e mbaawi jannguki ko woni fuu dow derehoy koy naa' naa a walliibe.

Lambaaji kollaydi godde kuuje de ekkitotoobe maada haani ekkitoo

To a yi'i iri dum lamba nder ekkitinol **7** holli dum godsum ko ekkitotoobe haani ekkitoo nder ngol don ekkitinol bannda baleeri Fulfulde (Misaalu: kuude tobboy jannde).

To a yi'i lamba sey ndaaraa nder nde'e deftere tinndinoore dow derewol 26. Raaru to lamba dum ngiddaa woni dow maagol. A yi'ay hoore haala huunde e mbinndi haade lamba dum. E junngo nyaamo a yi'ay lamba dereewol goodungol tinndinoore huunde nden. Sey njaha to maagol, njannganaabe ekkitinol ngol.

E woodi iri di'i ekkini kannji 15. Faamaa lambaaji di'i to din ngoni nder koo ngole ekkitinol nder Deftere Ekkitaaki Baleeri. Koo a yaadake a ekkitinii huunde nde lamba tinndini, e yeeso to a yi'i huunde nden donmaa dawtu sibtoranki ekkitotoobe maada. E woodi dereehoy mballaykoy'on ngadon digginki kuuje den nder **Dereehey Digginki Jannde**.

No dum huutinirta Deftere Digginki Jannde

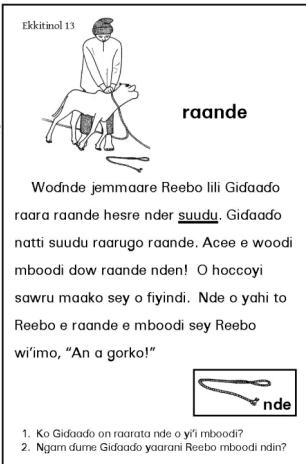
Koo ndeye to on ngadii wodngol ekkitinol nder Deftere Ekkitaaki Baleeri, haani njannganaa ekkitotoobe ben habaru dow haala kan gonka nder Deftere Digginki Jannde.

No kuutirtaa habaru dum:

1. Raaru footo nder habaru dum mbi'aa ekkitotoobe njannga woliinde ngonnde haade footo dum. (Be njahdake be ekkitake woliinde nden nder ekkitinol ngol kennyudon nder Deftere Ekkitaaki Baleeri.)
2. Wi'ube be dabbita woliinde nden nder habaru dum, be njanngande.
3. Jannganbe habaru dum a hollira koo ndeye woliinde e hoondu.
4. Wi'u ekkitotoobe kokkumaa habaru dum.
5. Yamu yamde gonde e les derewol ngol.
6. Beydu jannguki habaru dum. Wi'u ekkitotoobe njanngida woliinde nden e maada taa yahrii to nde woni nder jannde nden.
7. Wi'u ekkitotoobe dabbita baleeri e cennde boliide de be ekkitii nder ekkitinol ngol. A waaway kuutiraa **Derehoy Baleeri** e **Derehoy Cennde Boliide** e **Derehoy Boliide**.
8. Yamu ekkitotoobe koo be ngi'ii godde boliide nder habaru dum de be mbaawata jannguki?

Taa yidi beydaa jannguki habaru dum, wi'u ekkitotoobe njanngidatum e maada. Naa' be mbi'ayka gada a wi'iika, ammaa e be tokka to kollirtaabe e hoondu e be poonda jannguki ko njanngataa carel go'o e maada. Waduki non e weli. To be majjii sedda, walaa caddum. Nyamree yeeso tan. Janngu bono daa a metay tan, bo ndiyam.

To on ngoddinii e jannde nden, ekkitotoobe ben annday boliide dudde nder koo ngole ekkitinol. To goddo yidi jannguki tarol haala feere muudum, dalumo o foonda. Ammaa to' wona o e mo hokka habaru ngam

13 ay, ey, oy e uy

wuybe

Ekkitinabaabe ekkitinol ngo'ol tawo non njahon yeeso nder Ekkitinol 29 (wuybe). To a yi'i **a** koo **e** koo **o** koo **u** e hawti e balewol **y** to gada, a hawtayndi noddaandi gaba go'o ndi wurtina e timmoode hononnde u. Misaalu: Nanu feerotirolikkunde honolle de'e boliide: **laabi** e **laybi**. Ko feerotiriide – naa' e ma'ana ammaa e hononnde? Nder woliinde didabre hononnde balewol ngol e fooda ammaa timmoode naa' dum deydey e fuddoode. Dum fudday e hononnde "a" nden dum waylita, dum warti hononnde "i" e timmoode foodol. Sey mbinndaa boliide den dow allowal niini:

laabi

laybi

Yamaabe: E mbinndi, dume feerotiride? (Nootol woni "**y**".) Sey ndiidaa laayi ley aa nder **laabi** e ley **ay** nder **laybi** niini:

laabi

laybi

Beydu misaaluuji e de'e boliide: **paðo** **hoði**
payðo **hoyði**

Mbi'aabe dum waawa dum hawta **a** koo **e** koo **o** koo **u** e balewol **y** to gada.

Sey mbinndaa ko woni do'o ley bono niini dow allowal:

ay	payðo
ey	leydi
oy	hoyði
uy	wuybe

Sappadi, njannganaabedi laayi-laayi bono niini: "**ay** bono nder **payðo**, **ey** bono nder **leydi**, **oy** bono nder **hoyði**, **uy** bono nder **wuybe**."

Sey sappodaa **ay**, **ey**, **oy** e **uy** (bannda boliide den) be nodda ko sappidaa, ammaa taa sappo a jillindiraydi, taa' tokku laayi-laayi. Wi'u ekkitotoobe dabbita, **ay**, **ey**, **oy** e **uy** nder Deftere Digginki Jannde -- dereeji 33 e 34. Koo moye hollumaadi e noddadi.

mawndu

Ekkitinaabe ekkitinol ngo'ol tawo non njahon yeeso nder Ekkitinol 23 (mawndu). To a yi'i **a** koo e koo **i** koo **o** e hawti e balewol **w** to gada, a hawtayndi noddaandi gaba go'o ndi wurtina e timmoode hononnde **u**. Misaalu: Nanu feerotirol hakkunde honolle de'e boliide: **tati** e **tawti**. Ko feerotiriide – naa' e ma'ana ammaa e hononnde? Nder woliinde didabre hononnde balewol ngol e fooda ammaa timmoode mayde naa' dum deydey e fuddoode. Dum fudday e hononnde "a" nden dum waylita, dum warti hononnde "u" e timmoode foodol. Sey mbinndaa boliide den dow allowal niini:

tati**tawti**

Yamaabe: E mbinndi, dume feerotiride? (Nootol woni "**w**".)

Sey ndiidaa laayi ley **a** nder **tati** e ley **aw** nder **tawti** niini:

tati**tawti**

Beydu misaaluuji e de'e boliide:

diina	feere
diwna	fewre

Mbi'aabe dum waawa dum hawta **a** koo **e** koo **i** koo **o** e balewol **w** to gada.

Sey mbinndaa ko woni do'o ley bono niini dow allowal:

aw	tawti
ew	fewre
iw	diwna
ow	dow

Sey sappadi, njannganaabedi laayi-laayi bono niini: "**aw** bono nder **tawti**, **ew** bono nder **fewre**, **iw** bono nder **diwna**, **ow** bono nder **dow**."

Sey sappodaa **aw**, **ew**, **iw** e **ow** (bannda boliide den) be nodda ko sappidaa, ammaa taa sappo a jillindiraydi, taa' tokku laayi-laayi.

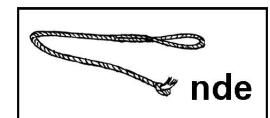
Wi'u ekkitotoobe dabbittaa, **aw**, **ew**, **iw** e **ow** nder Deftere Digginki Jannde -- dereeji 26 e 27. Koo moye hollumaadi e noddadi.

e mo anndidum nden maa. To neddo yahdake ekkitake woliinde, naa' naa o tokkiinde seese-seese koo ndeye e mo raara koo ndiy'e baleeri. Aa'a. To o yi'iinde, e mo anndinde. Non dum e woodi. Ammaa to neddo ekkitake tarol haala gaba go'o, o ekkitaaki jannde. No o ekkitii habaru tan.

To goddo yidi ekkitoo godde woliinde nder habaru dum nde on ngi'aayi e ekkitinol tawo, wadu dereyel winndunde e dow, sey ndesaangel e derehoy koriikoy.

No kuutirtaa akwaatiyel ley derewol habaru:

Ley koo dum habaru a yi'ay akwaatiyel iri nge'el.
Ko mbi'ataa dow akwaatiyel nge'el diudaa.
A wi'ay:

E Fulfulde to en njahdake en innii godsum nde go'o, en ngadataa ka innukidum donmaa. En kuutiray woliinde rammutunde tan. Misaalu: "Reebo e habbira biigel e raande. Sey raande tayi. Raande neebi." E dum metira non? Aa'a! En innay raande nde go'o, nden daga don en ngaday ka huutirki woliinde winndaande do'o nder akwaatiyel nge'el, waato "nde". En mbi'ay, "Reebo e habbira biigel e raande. Sey nde tayi. Nde neebi."

Naa' raande tan wi'etee "nde". Dume e dume mbi'eten "nde"? (Misaalu: tummude, hoore, bernde, yahre, hayre, ladde, yolde) Too, njangee nde'e woliinde nanen? (Sey be njannga "nde")

Nder ekkitini koriidi maa, sey be njannga ko winndaa nder akwaatiyel ngel).

** To on ngadii ekkitinol "Annditugo ko Ekkitiiden", huutir dereyel binndanaangel woliinde nden don.

Nafal Ekkitinol 3 e 4 e 5:

E ekkitini d'i ekkitotoobe ekkitoto honolle d'i baleeri: **e e ee e a e aa e i e ii.** Donma e no d'i mbinndirtee. Haani ekkitotoobe mbaawa hollukidi e noddukidi koo toye to be ngi'iidi.

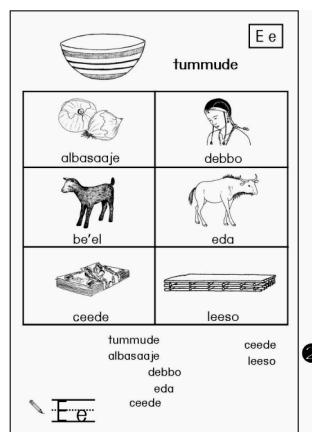
A boo ekkitaybe no hononnde balewol waylitorto to ngol winndaama nde didi wigere go'o walaa ko woni hakkunde maaji. Wondon ngol foodeeteengol.

Haani ekkitotoobe mbaawa hollukidi e noddukidi koo toye to be ngi'iidi.

To ekkitotoobe e ngidi, a waaway kuutiraa e Derehoy Boliiide di d'i ekkitini haa ekkitotoobe kepta boliiide den e yi'uki naa' naa be kawtii baleeri din be njanngidi. Ammaa taa doolube to ni be ekkitake honolle e winnduki baleeri din tati (**e e ee e a e aa e i e ii.**)

Ekkitinol 3 yahki 5

1. Ndaaree dowdi Woliinde Hesre. "Yamaabe, "Dum um dume?" To be nootake deydey, sappodaa woliinde nden dow derewol sey jannganaabende.
2. Sey kollaabe balewol nder akwaatiyel. Mbi'aabe ngol woni balewol moodon kesol, hannde on ekkitoto hononnde maagol e no ngol winndirte. Sibtoranbe koo ngole balewol e woodi mawngol e tokosol ammaa hononnde maagol go'o, sey sappaa mawngol e tokosol go'o go'o.
3. Noddaa hononnde balewol kesol. Sappaa tokosol sey mbi'aabe be nodda hononnde maagol gada an. Diggineengol sedda.
4. Mbi'aabe be nana bodsum woliinde hesre nden, an moodibbo a noddande. Yamaabe, "To hononnde meeden hesre woni nder woliinde nden — fuddoode koo cakkari, koo timmoode mayre?" Noddaa woliinde nden donmaa.
5. To be nootake, sey sappodaa balewol ngol to ngol woni e woliinde hesre, nden noddaa hononnde maagol. Nden sappodaa balewol nder akwaati, noddaa donmaa hononnde maagol.
6. Mbi'aabe be nodda hononnde to a sappo balewol ngol. Sappodaa balewol nder akwaatiyel e nder woliinde moodon hesre.
7. Raaru akwaatiji joweego'o goodudi footooji e boliiide nder maaji. Jannganaabe boliiide den go'o go'o — bannda akwaatiji didi ley

11 Yottinki habaru

**Nyalnde e mi dura na'i...
E luumo min kawri e...**

To a yi'i footo deftere nden e binndirgel e dow mayre, dum holli ekkitotoodo dobtay ko winnda nder akwaati nden yottina habaru.

O waaway o yottina tarol haala tan koo habaru, waato tari haala duudi - boliiide den daga hoore maako. Tabbitin o yottini tarol haala go'o ko wattu jannde moodon henny. Ammaa o waaway o yaha yeoso e binndi ndin gada on ummake. Nden o hollumaa ko o wadi to on kawri kadin.

(Misaalu: Ekkitotoodo waaway yottina tarol haala nder Ekkitinol 20, derewol 39 niini daga hoore maako: "Nyalnde e mi dura na'i sey mi yi'i mboodi e dow lekki." An moodibbo raaru ko o winndi mo" inanaamo mbinndi maako to o woofi ammaa taa' winndanmo. Mantumo e tiinol maako.)

Nafal ekktinol ngol woni dum semmbindinay ekkitotoodo ekkitotoodo winnduki habaruji e hoore muudum bannda di jannguno. An moodibbo semmbidin ekkitotoodo waduki non.

A waawa kocca wattu a walla ekktitoobe maada winnduki habaruji mabbe feere-feere. Ekkitotoodo winnda habaru maako e hoore mum nder dereeji winnduki maako, ammaa to e woodi woliinde nde o waawaayi winnduki an moodibbo sey mballaamo, mbinndaande dow allowel maada o yi'a no haani nde winndiree nden o winndande e nder dereeji winnduki maako. To o hennyi o jannganmaa habaru dum o winndi. A waaway mo" inanaamo to o woofi ammaa wadudum e seese ngam to' mo yewra.

E mo ekkitoor jannde?

To a wada Ekkitinol 32 (janngirde), to' on ngadu ekkitinol ngo'ol dow "**tobbel yamol**" sey to on kennyi "Jannguki Habaru e Hoore Maada".

1. Holla ekkitoobe tobbel yamol (?) nder **Jannguki Habaru e Hoore Maada**. Yamaabe, "E yi'iki mon, ko dsum wadani nge'el?" Hokkube carel sedda be mbi'umaa ko be cekata. Mbi'aabe nge'el tobbel e holla tarol haala ngol woni yamol. Haani janngoo wo janngangol no yamol wi'irtee.
2. Wi'u ekkitoobe daabitaa wonngel **tobbel yamol** nder Deftere Digginki Jannde -- koo moye hollumaangel.
3. Jannganbe habaru woodungu tobbel yamol sey kolla e jannde maada dum yamol.
4. Yamitaabe, "Ko dsum wadaningel?" (Amsa woni, "E ngel holla tarol haala ngol woni yamol.")
5. Yamaabe, "No ngel noddetee?" (Amsa woni, "**tobbel yamol**".)
6. Hebu yidbe njannga habaru nder ekkitinol mon woodungu **tobbel yamol** nder, be kolla e jannde mabbe dum yamol.

goodudi balewol foodeeteengol nder (Misaalu daga Ekkitinol 3: To dsum jannganabe **ceede** e **leeso** tawo). Ko a noddi woliinde, mbi'aa ekkitoobe ben nana bodsum woliinde, nden be mbi'aa toye be nani hononnde balewol kesol mon — e fuddode koo caka koo timmoode mayre. To be nootake sey sappodaa balewol ngol nder woliinde nden.

8. Sey ekkitoobe kollumaa go'oto go'oto koo toye to balewol kesol woni dow derewol mon. To o sappake sey o nodda hononnde balewol ngol. To godso woofi sey ballamo.
9. Sey koo moye nodda boliide ley footooji din, nden hollumaa to balewol kesol woni nder koo ndeye woliinde, nden o nodda hononnde maagol. To a yidi be ekkito boliide den ta yi'uki, sey kollaabe derehoy to boliide den mbinnda go'o go'o sey be digginade.
10. To on diggini heftuki balewol e hononnde maagol, sey gadon kuugal winnduki balewol haa be mbaawi winndukingol mawngol e pamarol deydey no ngol winndirtee e derewol haade fensir.
11. Gada don sey wadu ekkitinol ② dow Baleeri Poodeetedi.

Ko njahon yeeso to Ekkitinol 6, wadu du'um:

1. Hollu ekkitoobe kollirdum baleeri dow dereeji 16 yahki 17. Sibtoranbe di'i ngoni baleeji Fulfulde fu.
2. Sey sibtoranbe koo ngole balewol e woodi mawngol e pamarol maagol, nden sey kollabedi. Dum buri huutinirki pamardi. Yeeso sedda on ekkitoto to dsum huutinirta mawdi din.
3. Wi'ube be kolla baleeji de be mbaawi winnduki joomi. (**O o, T t, E e, A a, I i**)
4. Hebu ekkitoobe ngara tokka e hoondu diidol baleeji di mbinndudaa, e tokka no pidirkoy koy kolli.
5. Fila mbi'aa koo moye hollumaa nder dereeji muudum no o tokkirta pidirkoy ngam winnduki balewol.
6. Mbi'aabe on ekkitoto no baleeji Fulfulde fuu mbinndirtee nder ekkitini moodon di yeeso, ammaa to e be ngidi be ekkito winnduki baleeji e ko'e mabbe, be mbaaway be tokka no pidirkoy kolli nder di'i dereeji.
7. Wi'u ekkitoobe jannde e binndi dum bono medduki e godso. Taa jannga, dum bono a nana godso e meta. Taa winndi, dum an jeyi metu. Semmbidinaabe be ekkito winnduki non no be ekkitirto jannguki.

Ko njahon yeeso to Ekkitinol 6, tabbitin ekkitoobe maada kolliima be mbaawi holluki, nodduki e winnduki baleeri di ekkitidon ko waddi joomi.

No dūm jannginta Ekkitinol 6 yahki 46

Jooni ekkitotoobe maa püssday ekkitaaki baleeji e hononnde maaje e hawtukide de ngarta boliide. Sibtooree njahra seese to ekkitinol sadī. huutir ekkitini "Anndutugo ko Ekkitiiden" ngam anndaa ko ekkitotoobe maada e ekkito. Numaa dow date de mballirtaa ekkitotoobe maada ngam be ekkito. To e woodi balewol hokkayngolbe bone, besdu ekkutukibengol. Doole numaa dow date de mballirtaabē be ekkito kuuje kokkayde be bone. Wadu wattu keyaydum ngam metuki dow habaruuji donmaa.

Nder koo ngole ekkitinol, tabbitin ekkitotoodo maada e waawi ko woni do'o les ko njahon yeeso e wodngol :

- ◆ E mo waawi o däbbita balewol e woliinde hesre ko ekkitiidon koo toyē to o yi'idi.
- ◆ E mo waawi jannguki daga defte koo derehoy fuu cennde boliide e boliide de ekkitiidon – kanko tan, naa' naa a wallimo.
- ◆ E mo waawi hawtuki cennde boliide daga nder "Akwaati wafuki boliide e hoore maako" o wada boliide de ma'ana. Nden boo o waawa janngukide.
- ◆ E mo waawi winnduki deydey fuu ko woni nder akwaati dum haade binndirgel.

Semmbidin koo moye ekkitotoodo maada wada ka digginki winnduki maako e hoore maako.

Daga Ekkitinol 6 (inna) an moodibbo fudda semmbidinki ekkitotoobe mbinnda e ko'e maäbe. Koo ndeye nyalndere to on kawri, wadu ekkitotoobe winndanmaa wasiikawol. Be mbinnday boliide sedda koo tarol haala go'o koo tari didi tan. To on fuddi wadki non, be anndays no boliide dusdse mbinndirtee. Ngam maajum, mbi'aabe be tiito no hanni be mbinnda boliide de be meedaayi winnduki. Gada don a wallaybe be mo"ina binndi maäbe. Be mbaaway be mbinnda koo dume ko be ngidi. E derewol 73 nder Deftere Ekkitaaki Baleeri dum tinnndini dow godde kuuje de be mbaawata be mbinnda.

An moodibbo donmaa a waway binndana ekkitotoobe godđum sedda. Kuutinira boliide de njahdiidon ekkitiidon tan. No annditirta boliide de

9 Toħbel semmbidinki haala – !

Dillu!

To a wada Ekkitinol 16 (tame), to' on ngadu ekkitinol ngo'ol dow "**toħbel semmbidinki haala**" sey to on kennyi "Jannguki Habaru e Hoore Maada".

1. Holla ekkitotoobe toħbel semmbidinki haala (!) nder **Jannguki Habaru e Hoore Maada**. Yamaabe, "E yi'iki mon, ko dūm wadani nge'el?" Hokkubे carel sedsa be mbi'umaa ko be cekata. Mbi'aabe nge'el toħbel e holla godđum beldum sosey koo kaaydiniidum koo kulniidum koo monniidum koo yurminiidum koo nawdum wadi. E ngel holla janngoo wo holladum nder jannde muudum.

**No kollirtaadum bodđum:

Jannganbe habaru daga nder habaruuji **Jannguki Habaru e Hoore Maada**. To a wari to **toħbel semmbidinki haala** sey holla ko wadi (koo beldum sosey koo kaaydiniidum koo kulniidum koo monniidum koo yurminiidum koo nawdum) e jannde maada deydey no dūm wi'irte. To dūm monniidum janngadum bono a monnii. To dūm yurminiidum, bono a yurminii. Bono non, bono non.

2. Wi'u ekkitotoobe däbbitaa wonngel **toħbel semmbidinki haala** nder Deftere Digginki Jannde -- koo moye hollumaangel.
3. Yamitaabe, "Ko dūm wadani ngel?" (Nootol woni, "E ngel holla godđum beldum sosey koo kaaydiniidum koo kulniidum koo monniidum koo yurminiidum koo nawdum wadi. E ngel holla janngoo wo holladum nder jannde muudum.")
4. Yamaabe, "No ngel noddetee?" (Nootol woni, " **toħbel semmbidinki haala** ".)
5. Hebu yidbe njannga habaru nder ekkitinol mon woodungu toħbel semmbidinki haala nder, be kolla nafal maagel nder jannde maäbe.

8

Kolloohoy Metu — “ ”

“Mi anndaa mardi ndin.”

Taa wada Ekkitinol 14 (meemi), to' on ngadu ekkitinol ngo'ol dow "kolloohoy metu" sey to on kennyi "Jannguki Habaru e Hoore Maada".

1. Holla ekkitotoobe kolloohoy metu (" ") nder **Jannguki Habaru e Hoore Maada**. Yamaabe, "E yi'iki mon, ko dum wadani ko'oy?" Hokkube carel sedda be mbi'umaa ko be cekata. Mbi'aabe ko'oy ndiidoy e kolla goddo e wi'a godsum nder habaru ngu.
2. Hollube kadinmaa e woodi ndiidoy koy nder haala to neddo fuddi metu nden e to o timmini. Mbi'aabe ndiidoy koy e noddee "kolloohoy metu" ngam koy kolla fuddoode e timmoode metu ngu o wi'ata.

**No kollirtaadum bodsum:

Jannganbe go'o nder habaruji **Jannguki Habaru e Hoore Maada**. To a wari to **kolloohoy metu** sey cankodaa hononnde maada holla deydey no metoowo on wi'ata. To dum surbayel pamarel, sey metaa no surbayel metirta. To dum nayeejo, sey metaa no nayeejo metirta.

3. Wi'u ekkitotoobe dabbittaa ngodkoy **kolloohoy metu** nder Deftere Digginki Jannde -- koo moye hollumaakoy.
4. Yamitaabe, "Ko dum wadani ko'oy?" (Nootol woni, "Ngam ko'oy kolla goddo e wi'a godsum nder habaru.")
5. Yamaabe, "No koy noddetee?" (Nootol woni, "kolloohoy metu".)

Kolloohoy Metu nder Akwaati – dñrewol 34 (Ekkitinol 17-Anndutugo ko ekkitiiden)

Arannde, be ngi'ay laayi e kolloohoy metu, walaa haala hakkunde makkoy. Yamaabe, "Ko haani wonaa nder?" (Nootol, "Metu goddo.") Hollube misaaluuji nder akwaati. Mbi'aabe be njahdake be ngi'i haalaaji din fuu nder habarauji di be njannguno. 1. Metoowo oon meti woliinde wo'oyre tan. 2. O'o metoowo o meti haala. 3. Do'o holli goddo wi'i baaba maako, "Mi anndaa mardi ndin."

Yamitaabe, "Ko Kolloohoy Metu kolla nder habaru?"

njahdiidon ekkitiidon warki ekkitinol ngol ngondon, sey ndaaraa derehoy koy kuutinirdon. Lambaaji dow maakoy haani buraayi lamba ekkitinol ngol ngondon jooni. Al be njannga ko mbinnndandaabe koo moye e hoore muudum.

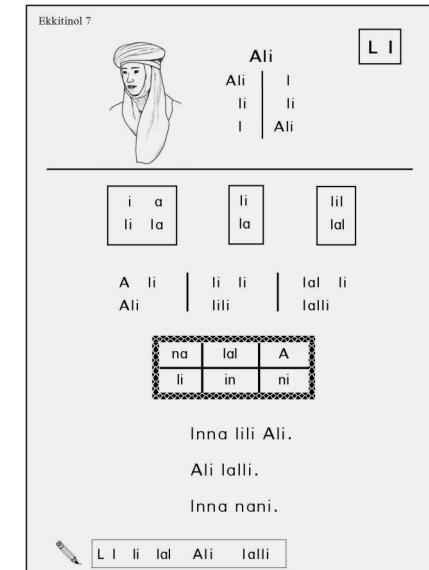
Kuude feere de ngadataa e ekkini bi'eteedi "**Anndutugo ko Ekkitiiden**" e tinndinee nder nde'e deftere tinndinoore dow dereeji 42 yahki 49 ley hoore haala nden:

Kuude nder ekkini bi'eteedi "Anndutugo ko Ekkitiiden"

**Useni, sey mbinnndanaamin to kebusaa cadsum koo
boo ko wodbe keftaayi, ngam min mo" inadum
yeeso.**

Kuude Ekkitinki de Ngadataa nder Koo Ngole Ekkitinol

1. Metugo dow dowdi e Woliinde Hesre
2. Sennduki e Hawtuki Woliinde Hesre
3. Balewol Kesol e Hononnde Maagol
4. Akwaatiyel Arandeyel
5. Akwaatiyel Didabel
6. Akwaatiyel Tatabel
7. Waduki Boliide
8. Akwaatiyel Ekkitaaki Boliide e Yi'uki Tan
9. Waduki Boliide e Hoore Maada
10. Jannguki Habaru e Hoore Maada (Metee dow maajum)
11. Winndugo Baleeji e Boliide
12. Winndugo Ko Moodibbo Noddi

Kuude Ekkitinki 1 – 3

1. Metugo dow dowdi e Woliinde Hesre

Ndaaree dowdi Woliinde Hesre meddon dow mayre.
Godsum e wada nder dowdi ndin?
(E min ngidi mbinndanaamin to dum sadani ekkitotoobe
woje annduki Woliinde Hesre nder dowdi ndin.)
Hollube Woliinde Hesre e sawru sey noddaande.
Wi'u ekkitotoobe kollande nden be innande.

2. Senduki e hawtuki Woliinde Hesre.

Jannganbe no nde cenndiraa (wuttudu nano) nden
no nde hawtiraa (wuttudu nyaamo).
Nden besdu jannguki go'o go'o, ekkitotoobe boo
tokka njannga ko njanngudaa.

Ali
↓
Ali | I
I | Ali

3. Hollu Balewol Kesol e hononnde maagol**.

Hollu ekkitotoobe balewol nder akwaatiyel. Ngo'ol woni
balewol kesol ngol be ekkitoto e ekkitinol ngol.
Hollube to balewol ngol woni nder Woliinde Hesre, nden
to dum waaway noddee hononnde maagol kayre tan,
sey noddaande.
Raaru baleeji do'o les. To hononnde balewol waaway noddee kayre tan,
ekkitinbe hononnde nden.

L I

Wi'u be dabbita balewol kesol ngol nder habaru nder ndeftoy mabbe.

**To' be nodda hononnde nden sey ni to nde waaway nde noddee
kayre tan, nde hawtaayi e wonnde.

Baleeji di dum waaway nodduki hononnde maaji kayre tan:
a c e f h i l m n n̄ o s u w y ny

Baleeji di dum waawataa nodduki hononnde maaji kayre tan:
b mb f d nd d̄ g ng j nj k p r t (v) y'

Digginki Jannde dereeji 14 e 15.

14. Wi'u ekkitotoobe mbi'umaa godde bolide goodude konolle kabbaade.
Sey mbinndaade dow allowal.

7

Baleeri noddirteedi kinal: baleeri kinal

Nd nd

Nder ekkitinol ngo'ol dum haani ekkitotoobe ekkito no balewol
noddirteengol kinal winndirtee. Baleeji noddeeteedi nder kinal ngoni
mb, nd, ng, nj. On ekkitoto **nd** aranne, ammaa a waaway ngada
ekkitinol ngol koo toye to e woodi Balewol Kinal. Sappa balewol kinal
ngol woni nder aakwaati daga nder ekkitinol ngol mbinndudaa dow
allowal ko daga nder deftere. Mbi'aabe be ndaarangol bodsum.
Tinndinbe bono nihi: "On ng'i no balewol ngol e winndiri e diidi didi,
koo? Dum non, ammaa dum balewol go'o, hononnde go'o. Ngo'ol
balewol e nder baleeji noddeeteedi 'Baleeji kinal' ngam honolle baleeji
din e nder kinal sedfa. Hononnde maagol feerotiri e banndirawol
muudum ngol naa' nder kinal."

Nden sey mbinnda balewol kinal moodon hannde dow allowel maada.
Sey hollabe banndiraawol maagol daga nder baleeri Fulfulde.
Ndaaree dereeji "No baleeri Fulfulde fuu mbinndirtee" sey an
moodibbo sappa
banndiraawol balewol kinal ngol hannde. (Raa banndiraabe baleeri
kinal: Banndiraawol **nd** woni **d**. Banndiraawo **mb** woni **b**.

Banndiraawo **ng** woni **g**. Banndiraawo **nj** woni **j**.) Sey winndaa
banndiraawo balewol ngol dow allowel maada ley balewol kinal ngol
mbinndudaa, sey mbinndaa **a** e gada ko ndiye. Misaalu daga ekkitinol
dow **nd**: **ndq**

Jannganbe ko mbinndudaa go'o go'o – a sappo ko njanngata. Mbi'aabe
be nana bodsum ko feerotiri honolle den. Nden hollabe donna ko
feerotiri binndi honolle den. Ngol nder kinal e winndira **nd** (koo **mb**,
ng, nj) ammaa ngol naa' nder kinal e winndira **d** (koo **b, g, j**). Sey
sappoda ko mbinndudaa go'o go'o e be njannga – an boo nde"itaa.
Mbi'aabe koo moye wara holluma nden nodda woliinde woodunde
balewol kinal daga nder ekkitinol moodon dow allowal ko daga nder
deftere muudum.

6 Baleeri kabbaandi

ladde

Wadu ngo'ol ekkitinol. E ngol holla no "**honolle kabbaade**" mbinndirtee.

1. Hollube kadin noddaa Woliinde Hesre (**ladde**).
2. Noddu de'e boliide didi: **ladde, lade**. Sey yamaa ekkitotoobe, "De'e boliide dum go'o? To e mi yidi mi wi'a, 'Ina kiwo a daji.' e Fulfulde, no mbi'aymi? 'E mi dura e **lade**' ko mi wi'ay, 'E mi dura e **ladde**'?"
3. Hollube to baleeji **dd** ngoni nder woliinde **ladde**. Mbi'aabe baleeji din kabbaama.
4. Dow allowal winndu de'e boliide gonde junngo nyaamo deydey no de mbinndiraa dow ngo'ol derewol:
5. Wi'ube 6e njannga to kolludaa gada a janngii woliinde nden. Tokkaa go'o go'o e 6e njannga gada maada.
6. Hollube cennde boliide gonde junngo nano dow caka derewol nder defte mabbe. Nder boliide tati de dow, senndere arandeere timminiri e balewol ngol senndere didabre fuddiri. (Misaalu: **lad de** - cennndere arandeere timmini e **d**, cenndere didabre maa fuddiri e **d**.)
7. Mbi'aabe 6e ndaara cennde boliide **Ali e lili** (**A li e li li**). De'e cennde e de ngoodi hononnde habbaande? (Walaa. Baleeji din e di feerootiri. Misaalu: **li li** - senndere arandeere timmini e **i**, ammaa senndere didabre fuddiri e **l**. Di feerootirii.)
8. Mbi'aabe to 6e ngi'ii baleeji didi iri go'o mbinndaama walaa njayri hakkunde maaji, hononnde habbaama.
9. Hollu nden noddaa boliide den nder akwaatiji caka derewol. Mbi'aa ekkitotoobe be nana bodsum, bepaamana no honolle boliide den feerootiri. Hollube honolle kabbaade e de mbinndiraa baleeji didi iri go'o, deydey bono honolle foodeeteede mbinndirtee.
10. Dow allowal winndu de'e cennde boliide gonde junngo nyaamo deydey no de mbinndiraa dow ngo'ol derewol:
11. Hollu ekkitotoobe no cennde boliide den feerootiri. Baleeji foodeteedi cenndataake e cennde boliide. Ammaa baleeji kabbeeteedi e cennde cennde didi. A tawataa baleeji kabbeeteedi e kawtaa e senndere go'o. Mbi'aabe 6e kawta cennde den de ngarta boliide, 6e noddade, nden 6e mbi'umaa deye ngoni foodaade (**baali, Biiba, raara**), kadin deye ngoni kabbaade (**ladde, lalli, dilli**).
12. Wi'u ekkitotoobe kolumaa boliide goodude honolle kabbaade nder Deftere Digginki Jannde dereeji 14 e 15.
13. Wi'u ekkitotoobe kolumaa boliide goodude honolle foodeteede Deftere

ladde
l a l l i
d i l l i
A l i
l i l i

baa	li	lad	de
Bii	ba	lal	li
raa	ra	dil	li

Kuude Ekkitinki 4—5

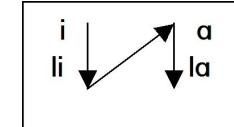
4. Akwaatiyel Arandeyel

Wi'ube jooni on ndaaray cennde boliide. To yaawtake on kawtay de ngadon boliide. Tabbitin a wi'i 6e senndere nde'e walaa ma'ana. Sey naa dum hawti cennde den dum wada woliinde woodunde ma'ana.

i	a
li	la

Dow Ekkitinol 1 yahki Ekkitinol 3 tan:

Hollu kadin njanngaa bono pidirkoy kolli. (Waato a fuddiray jannde daga dow yahgo les, daga dow yahgo les.)

A janngay go'o go'o, ekkitotoobe boo e tokka njannga ko njanngudaa.

Wadu dido koo tato nder mabbe njannga, an a holla.

Yamaa dume woni feerootiri hakkunde ko woni dow e ko woni les.

Ekkitinol 4 yahgo yeeso:

Taa jannganbe ko woni nder akwaatiyel.

Wi'u 6e 6e fuu 6e njannga to kolludaa.

(Tokku no pidirkoy kollirta.)

To 6e njanngaayi no haani, so"ita njanngidaa e mabbe.

Hebu dido koo tato nder mabbe njannga, an a holla.

Yamaa dume woni feerootiri hakkunde ko woni dow e ko woni les.

5. Akwaatiyel Didabel

Wi'u 6e 6e fuu 6e njannga, an boo kolla daga dow warki les. Nden, wi'u dido koo tato nder mabbe njannga, an boo a

holla.

Yamaa dume woni feerootiri hakkunde ko woni dow e ko woni les (fuddol koo caka koo timmoode).

Yamaa ndeye senndere woni go'o.

li	a
la	

Kuude Ekkitinki 6 – 8

6. Akwaatiyel Tatabre (naa' nder koo ngole ekkitinol)

Wi'ube be fu be njannga to kolludaa. (Tokku no pidirkoy kollirta.)

To be njanngayi no haani, so"ita njanngidaa
e maabbe.

Wadu dido koo tato nder maabbe njannga,
aan a holla.

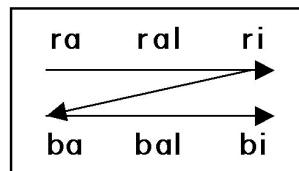
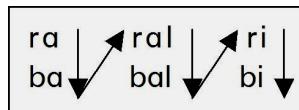
Yamaabe dume woni feeroottiri hakkunde
senndere woliinde wodnde e dow e
senndere les maagel.

Yamaa ndeye senndere woni go'o.

Jooni mbi'aa goddo jannga daga nano yahki
nyaamo, an boo a holla. (Tokku pidirkoy.)

Yamaa dume woni feeroottiri hakkunde
cennde de dow e les (fuddol koo cakka, koo
timmoode).

Yamaa ndeye senndere woni go'o.

7. Waduki Boliide

Hollu cennde woliinde e dow,
nden kollaabe no de kawtaa de
ngarti boliide e les.

(Baleeji fuu nder boliide den, e be anndidi.)

Dalu ekkitotoobe njanngade e hoore maabbe.

Wi'u dido koo tato nder maabbe njanga, an boo a holla.
Mbi'aabe be tinndinmaa de'e boliide dum dume.

A li		li li		la l li
Ali		lili		lalli

8. Akwaatiyel Ekkitaaki Boliide e Yi'uki Tan

Taa yi'ii godsum akwaati iri du'um, nden e woodi
boliide koo diidi e boliide nder maajum, dum holii
haani ekkitoodon boliide den ta yi'uki. Kollaa nden
noddar boliide den go'o go'o, nden sey mbi'aabe be
fuu be njannga to kolludaa. An moodibbo a noddatar
boliide sey dey to be noddiraayide no haani.

Diggineede naa be ekkitakede boddum.

5 Toobel foftuki sedda – ,

Sey Biiba ali laral, iri bali.

Taa wada Ekkitinol 9 (laral), to' on ngadu ekkitinol ngo'ol dow "toobel foftuki sedda" sey to on kennyyi "Jannguki Habaru e Hoore Maada".

1. Hollu ekkitotoobe toobel foftuki sedda (,) nder **Jannguki Habaru e Hoore Maada**. Yamaabe, "E yi'iki mon, ko dum wadani nge'el?" Hokkube carel sedda be mbi'umaa ko be ceki. Mbi'aabe nge'el toobel e holla janngoo wo fofta sedda nden fa'a yeeso e jannde muudum.
2. Wi'u ekkitotoobe dabbita wonngel **toobel foftuki sedda** nder Deftere Digginki Jannde -- koo moye hollumaangel.
3. Jannganbe habaru woodungu **toobel foftuki sedda**, nden taa warii to maagel sey foftaa sedda deydey no haani.
4. Yamitaabe, "Ko ngel hollata?" (Nootol woni, "E ngel holla janngoo wo fofta sedda nden fa'a yeeso e jannde muudum.")
5. Yamaabe, "No ngel noddirtee?" (Nootol woni, "**toobel foftuki sedda**".)
6. Hebu yidbe njannga habaru nder ekktinol mon woodungu **toobel foftuki sedda** nder, be pofta sedda to be ngarii to toobel ngel deydey no haani.

4 Tarol Haala

Inna lili Ali.

Winndu **Woliinde Hesre** dow allowal. (Misaalu daga Ekkitinol 7: **Ali**) Mbi'aabe nde'e woliinde e nde woodi ma'ana ammaa nde hollataa habaru feere mayre, sey naa a hawtiinde e godse boliide. Gada don sey mbindaa tarol haala go'o daga nder ekkitinol moodon hannde. Misaalu daga Ekkitinol 7: **Inna lili Ali**. Tinndinbe e woodi habaru sedda nder ka'a haala. Godso wadii godsum. Ka'a haala ka noddete "tarol haala". Koo ngole tarol haala e woodi alaamaaji didi. Ngol fudday e balewol mawngol, nden e timmooode e ngol woodi tobbel daraaki. Mbi'aabe tobbel ngel e holla to wokka haala re'i ngam dum fudda kesa. Ngam maajum to be ngi'ii tobbel ngel sey be ndaroo sedda ko be njaha yeeso e jannguki. Hollu tobbel ngel sey yamaabe, "Du'um dum dume?" (Dum "tobbel daraaki".) "Ko dum hollata?" (E dum holla to wokka haala re'i.) Mbi'aa koo moye wara hollumaa tarol haala go'o daga nder deftere muudum e alaamaaji maagol. Tabbitin koo moye heftii ngo'ol ekkitinol dow alaamaaji tarol haala ko njahon yeeso.

Digginee ngo'ol gimol ngam sifstorki ekkitinol ngol:

Moodibbo: Ko woni alaamaaji tarol haala?

Moodibbo: Go'o woni...

Ekkitotoobe: Balewol mawngol to fuddoode.

Moodibbo: Didi woni...

Ekkitotoobe: Tobbetl daraaki to timmoode.

Fila mbi'aa koo moye ekkitotoodo jannganmaa tari haala kanji didi nder derewol muudum. Mbi'aabe be kollumaa baleeji mawdi fuu dow derewol ngol. Yamaabe, "To dum huwtirta baleeji mawdi?" (Nootol woni: "Fuddoode tarol haala, fuddoode inde yimbe e bigeeje.")

Kuugal akwaati ley derewol 27 woni sifstorki koo moye kuuje den tati nder koo ngole tarol haala:

1. Balewol mawngol e fuddoode maagol.
2. Tobbetl daraaki e timmoode maagol.
3. Njayri hakkunde koo ndeye woliinde.

Kuude Ekkitinki 9 – 10

9. Waduki Boliide e Hoore Maada

Nder nga'a akwaatiya e woodi cennde godse boliide. Ekkitotoobe haani kawta cennde den ngada boliide. Misaalu: Do'o a waaway kawtaa **na** e **ni**, ngadaa **nani**. Kollaabe no be ngadata.

na	lal	A
li	in	ni

To be kawti woliinde, sey be njanngande.

On mbaaway waduki du'um on fuu gaba go'o. To godso hawti woliinde, sey winndaande e allowal. Koo moye janngande.

A waaway senndugo aji dum gebe didi koo tati. Sey ngl'aa beye mbaawata waduki boliide burde dudki. Winndu boliide den fu e allowal.

A boo waaway dalaa koo moye wada dum e hoore maako. Be mbinnda boliide e allowal mabbe koo e dereeji winnduki mabbe.

10. Jannguki Habaru e Hoore Maada

Dalu ekkitotoobe njannga habaruji din kambe tan.

Wadu dido koo tato nder mabbe njanngana aji fuu.

Mantu janngube ben, donmaa mo"inabe to be mbi'aayi ko haani.

Mbi'aabe be njannga habaruji din be fuu gaba go'o, an moodibbo sey nde"itaa.

Yamaabe koo be kebti ko be njanngi.

Yamu koo e woodi no be mo"inirtadum.

Njannginaabe habaruji din nde go'o tan.

Inna lili Ali.

Ali lalli.

Inna nani.

Kuude Ekkitinki 11

11. Winndugo Baleeri e Boliide e Habaruuji

Hollu ekkitotoobe binndirgel e
les derewol.

L I li lai Ali lalli

Du'um e holla kuuje kese de 6e mbinndata e ekkitinol ngol.

1. Winndu balewol pamarol e allowal deydey no ngol winndirtee e derewol ekkitinol.
2. Winndu balewol mawngol donmaa e allowal. Sibtoranbe mawngol e pamarol dum balewol go'o, hononnde go'o ammaa kuude maaji feere.
3. Hollube seese no dum winndirta balewol pamarol ngol. (An moodibbo raaru kollitirdum dow dereeji 16 e 17. E woodi pidirle kollayde to dum fuddirta e no dum tokkirta.) Taa winnda balewol, tinndinbe ko ngadataa.
4. Diidu balewol ngol e allowal e koolel maa, donmaa a wi'abe no 6e mbinndirta balewol ngol.
5. Wadube 6e mbinndangol e henndu koo e leydi.
6. Nden sey 6e mbinnda balewol ngol e allohooy maabbe. Mballaabé winndukingol no haani. Mantube, semmbidinbe.
7. To ekkitotoobe kebbinii allohooy maabbe e balewol ngol, mbi'aabe 6e omra dereeji maabbe di winnduki, 6e nyaamra yeeso e winnduki balewol ngol. To wobbe mbaawaa binndi pamari-pamari tawo, dalu 6e njaha yeeso e winnduki e allohooy maabbe.
8. Dawtu waduki lambaaji 3 yahki 7 ngam winnduki balewol mawngol e koo ngole binndol woodungol nder akwaati haade binndirgel.

(Wallu ekkitotoobe ndiida laayiji e allowal maabbe koo mbinnda e laayiji di dereeji maabbe di winnduki.)

To on mbinnday woliinde koo haala, tabbitin koo moye ekkitotodo wadi baleeji mawdi, e njayri hakkunde boliide, e tobbay daraaki to haani ngadee.

Poodeteede

1. baali
2. ndaari
3. heeli
4. biiri
5. soori
6. soomi
7. huuli
8. njuuli

Ko Foodataake

bali	ndari	heeli	biiri	sori	somi	huli	njuli

Wi'u ekkitotoobe cuba boliide goodude baleeji poodeteedi nder Deftere Digginki Jannde dereeji 10 e 11. Sey mbinndaade dow allowal. Wi'u ekkitotoobe mbi'umaan godde boliide goodude konolle foodeteede. Sey mbinndaade dow allowal kannje maa. To goddo noddii woliinde nde walaa hononnde foodeteende, sey mbinndaande dow wuttudu "Ko Foodataake". Nden noddaa woliinde nden deydey no nde winndiraa. Nden noddaa woliinde nden deydey no nde winndiraa. Nden noddaa woliinde nden deydey, sey noddaa, "naani?" (Misaalu: Goddo noddii, "nani." Gada a winndiinde a noddii deydey, sey noddaa, "naani?")

③ Njayri hakkunde binndi

N n ni an inna nani

Koo ndeye to on ngaday binndi moodon cibtoranaabe dum haani dum hokka njayri sedda hakkunde koo ndeye woliinde nde 6e mbinndata.

- ♦ To 6e mbinnday cennde boliide tan, haani 6e kokka njayri hakkunde cennde den.
- ♦ To dum baleeji tan 6e mbinndata, 6e kokka njayri hakkunde maaji donmaa.
- ♦ To e woodi tarol haala nder ekkitinol moodon ndaarideengol.
- ♦ Hollube boliide fuu cenndootiri e njayri. Nden sey mbinndaangol dow allowal, sey meemaa njayri ngonndi hakkunde koo ndeye woliinde.

A waaway nyaamruki yeeso e waduki non naa 6e mbaawii no woodi.

2

Baleeji poodeeteedi

ceede leeso

Koo ndeye taa yi'ii **aa** koo **ee** koo **ii** koo **oo** koo **uu**, du'um woni balewol foodeeteengol. Baleeji poodeeteedi di jowi tan: **aa e ee e ii e oo e uu**. A fooday hononnde nden. A senndataa baleeji din noddaa koo ngole feere maagol.

Misaalu: To dum sennday woliinde "**baali**" dum senndaynde yeeso balewol foodeeteengol bo niini: "**baa**" e "**li**". Dum senndiritaande niini: "**ba**" e "**ali**" koo "**ba**" e "**a**" e "**li**".

To ekkitotoobe keftaayi bodsum, a waaway beydaa ekkitinkibe e ekkitinol ngo'ol:

Du'um dum ekkitinol dow no honolle poodeteede mbinndirtee.

E wuttudu junngo nyaamo allowal mbinndaa de'e boliide niini: **baali bali**

Sey cappodaa kadin noddaa de'e boliide de mbinndudaa. Nden sey mbi'aabe be paamana bodsum, be nana no boliide den feerootiri. Noddaa boliide den nde didi koo nde tati, sey be paamana bodsum. Mbi'aabe be nodda boliide den to a meemiide.

E wuttudu junngo nano allowal mbinndaa cennde boliide den dum warta bo niini:

baa li	baali
ba li	bali

Fuddaa e **baali**. Jannganbe no nde cenndiraa (**baa li**) nden no nde hawtiraa (**baali**). Ngadaa non kadimaa e **bali**.

Mbi'aabe, "To on ngi'ii **a** koo **e** koo **i** koo **o** koo **u** didi winndaama e wigeere go'o, **walaa godsum e hakkunde, du'um woni balewol foodeeteengol**, sey poodon hononnde maagol. To go'otol tan winndaa, on podataaangol."

Nden meemu boliide den donmaa go'o-go'o be noddade.

Woggu allowal ngal nden sey mbinndaa baleeji jowi di'i dow maagal to dow: **aa ee ii oo uu**. Mbi'aabe di'i baleeji ngoni baleeji poodeteedi. Diidu laayi cenndaa allowal ngal cennde didi. E senndere nde junngo nano mbinndaa "Poodeteede". E senndere nde junngo nyaamo mbinndaa "Ko Foodataake". Sey mbinndaa de'e boliide gonde les. Njanngaade daga junngo nano yahki junngo nyaamo -- misaalu: 1. baali, bali. 2. ndaari, ndari. Mbi'aabe ko feerootiri hakkunde boliide den woni wo'oyre e woodi ko foodetee, wo'oyre boo walaa.

Kuude Ekkitinki 12

12. Winndugo ko Moodibbo Noddi

Du'um e walla ekkitotoobe ciatora no boliide mbinndirtee. An kadin, dum hollete koo e be mbaawi hawtuki baleeji be mbinnda woliinde no haani.

1. Subu koo ekkitotoobe mbinnda e dereeji mabbe di winnduki, koo e allohoj mabbe.
2. Noddu woliinde nde be meedi winnduki. A waaway kuutiraa Boliide Kese koo boliide de be ngadi nder "Waduki Boliide e Hoore Maada".
3. To ekkitotoobe e mbinnda, fila mballaabe mbinnda no haani. Ekkitotoobe fuu haani:
  - ◆ mbinnda baleeji bodsum (be tokka no pidirkoy holluno)
  - ◆ kuutira baleeji di dum haani natta woliinde nden
  - ◆ ngada njayri to haani

Siftoraa mantuki ekkitotoobe ben ngam tiinaare mabbe.

4. Winndu woliinde nden bodsum dow allowal gada be mbinndi nde mabbe.
5. Subu godde boliide, dawtaa waduki lambaaji 2 yahki 4 yahki nde jowi.
6. To ekkitotoobe maada mbinndi boliide den bodsum, innu boliide de be meedaayi winnduki, ammaa be njahdake be ekkitake baleeji din fuu. Du'um wallay be duddum ngam ekkitaaki hawtuki baleeji waduki boliide.

Raa lambaaji kollaydi godde kuuje de ekkitotoobe haani ekkitoo bannda baleeji din.

Do'o koo ngale limgal e yahda e hoore haala e lamba derewol
to tawataa tinndinoore dow hoore haala nden.

1 Bigeeje didi to dum huutinirta e baleeji mawdi

2 Baleeji poodeetedi

3 Njayri hakkunde binndi

4 Tarol Haala

5 To&bel foftuki sedda

6 Baleeri kabbaadsi

7 Baleeri noddirteedi kinal: baleeri kinal

8 Kolloohoy Metu

9 To&bel semmbidinki haala

10 To&bel Yamol

11 Yottinki habaru

12 aw, ew, iw e ow

13 ay, ey, oy e uy

14 Darnirgol Hononnde (')

15 Hononnde V- hononnde didabre dow balewol W

derewol 27

derewol 28

derewol 29

derewol 30

derewol 31

derewol 32

derewol 33

derewol 34

derewol 35

derewol 36

derewol 37

derewol 38

derewol 39

derewol 40

derewol 41

1 Bigeeje didi to dum huutinirta e baleeji mawdi

A a

Sifstoran ekkitotoobe koo ngole balewol e woodi mawngol e pamarol. E ngol noddee balewol mawngol e pamarol ngam mangu dum e feerootiri. Dum guri huutinirki pamardi. E dum huutinira mawdi bigeeji didi tan.

Mbi'aabe be kollumaa to baleeji mawdi ngoni nder ekkitinol moodon hannde.

Sey cappodaa balewol ngol fuddoode innde, mbi'aa: "Koo ndeye innde no artiray balewol mawngol. Koo dum innde neddo koo kampani koo dum innde wigeere e nde fuddira balewol mawngol." Misaalu: Inde ekkitotoobe fuu no artiray balewol mawngol. Ekkitotoodo fuu hollumaa to wonngol balewol mawngol woni e fuddoode innde nder deftere muudum.

To e woodi tarol haala nder ekkitinol moodon hannde, sey cappodaa balewol mawngol ngol fuddoode tarol haala ngol, mbi'aa: "Koo ngole tarol haala no artiray balewol mawngol donmaa." Ekkitotoodo fuu hollumaa to wonngol balewol mawngol woni e fuddoode tarol haala nder deftere muudum.

To on njottaaki tawo to ekkitinol goodungol tarol haala, sey mbi'aabe bannda fuddoode koo ndeye innde e horii wigeere go'o tan to dum huutirinta baleeji mawdi. Wigeere nden woni fuddoode "tarol haala".

Sey mbinndaa tarol haala ngo'ol dow allowal: **Mi yaray ndiyam.** Nden sey cappodaa balewol mawngol ngol fuddoode tarol haala ngol, mbi'aa: "**Mi** naa' dum innde ammaa fuddoode mayre e winndiree e balewol mawngol, ngam woliinde nden fuddii tarol haala. Koo ngole tarol haala dum artirayngol balewol mawngol. Do'o yeeso sedda en beyday ekkitinol dow tarol haala."

Digginee ko ekkitiidon dum warta bo gimol bo nihi:

Moodibbo: "En kuutiniray baleeji mawdi to bigeeje didi tan – toye e toye?"

Ekkitotoobe: "E fuddoode koo ndeye innde neddo koo innde wigeere, nden e fuddoode koo ngole tarol haala."

Moodibbo: "E woodi banny'e donmaa?"

Ekkitotoobe: "Bannda don walaa to dum huutinirta baleeji mawdi."